

Globalizáció füzetek 1.

Globalizáció és környezet

írta és szerkesztette: Fidrich Róbert

TARTALOM

Bevezetés

1. A globalizáció jellemzői

Mi is az a globalizáció?

A gazdasági globalizáció főbb jellemzői:

2. A globalizáció kulcsszereplői

2.1 Nemzetközi pénzügyi intézmények

2.2 A WTO és regionális kereskedelmi szervezetek, egyezmények

2.3 Nemzetek feletti vállalatok

3. Globalizáció és környezet

Ökológiai lábnyom

Éghajlatváltozás

4. Mit kellene tenni? - lokalizáció globálisan

Nemzetközi szint, társadalmi szint:

Egyéni szint

5. Irodalomjegyzék

**Kiadványunk az Ökotárs Alapítvány és a Környezetvédelmi
Alap Célelőirányzat (KAC) támogatásával készült**

Felelős kiadó: Magyar Természetvédők Szövetsége, 1450 Budapest, Pf. 123.

© MTSZ, 2002

Bevezetés

A globalizáció, amivel e kiadvány keretei között foglalkozunk, ma már mindenkit érint, még ha nem is figyelünk fel rá. Az üzletek polcain a világon mindenütt jelenlevő globális, nemzetekfeletti cégek azonos termékeivel találkozunk. Ugyanazokat a reklámokat, filmeket nézzük, mint a világ más részein élők. Az országban egyre több külföldi cég telepszik meg, illetve a korábban állami tulajdonú vállalatok is javarészt külföldi kézbe kerültek. Legnagyobb cégeink a világ tőzsdéin versengenek hasonló nemzetközi vállalatokkal. Országaink gazdaságpolitikáját jelentős mértékben meghatározzák a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap, a Kereskedelmi Világszervezet, az Európai Unió és a nagyvállalatok érdekszövetségei. E gazdaságpolitikák hatására csökkennek az állami közkiadások, és növekednek a családok kiadásai a megélhetési költségek emelkedése miatt. A vállalat-összevonások és szerkezetátalakítási politikák következtében munkahelyek ezrei szűnnek meg.

A világkereskedelem terjeszkedése, a fogyasztás, a közlekedés növekedése következtében növekszik a Föld erőforrásaink kihasználása, miközben ezzel párhuzamosan egyre több hulladékot termelünk. Szén-dioxid kibocsátásunk és a hatalmas mértékű erdőirtások következtében már bolygónk éghajlatának megváltozása is egyre nyilvánvalóbb. A figyelmes szemlélő számára ma már egyre világosabban látszanak az összefüggések a gazdasági globalizáció és környezetünk pusztulása/pusztítása között. Ezeket az összefüggéseket kívánjuk bemutatni e kiadványban.

1. A globalizáció jellemzői

Mi is az a globalizáció?

A globalizáció egy rendkívül összetett folyamat; mely alatt mindenki mást ért, sokszor teljesen különböző dolgokat, vagy csupán ezen átfogó folyamat egy részét. Emiatt nehéz egységes, egyértelmű definíciót adni, így e kiadványban inkább a globalizáció jellemzőinek bemutatására törekszünk.

A globalizáció fogalma először az először a hatvanas-hetvenes évek fordulóján jelent meg a köztudatban, amikor a Római Klub jelentése következtében egyre több, a Földünk sorsáért aggódó tudós, környezetvédő aktivista kezdett el foglalkozni a globális környezetvédelmi problémákkal. Az eredeti jelentés tehát arról szól, hogy világunk mára összeért, a környezet-szennyezés nem egyszerűen helyi, hanem határokon túlnyúló probléma lett, az emberi tevékenységeknek az egész bolygóra kiterjedő hatásai vannak (savas eső, ózonlyuk, éghajlatváltozás stb.). Elterjedt a jelszó: „Gondolkozz globálisan, cselekedj lokálisan!”

Tíz-húsz év elteltével azonban a „fenntartható fejlődés” kifejezéshez hasonlóan a globalizáció fogalmát is kisajátították az uralkodó politikai-gazdasági csoportok. A tömegkommunikációnak is köszönhetően a globalizációnak már egy új jelentése terjedt el, amelyben az internet fejlődésén, a kommunikáción, a kereskedelem, a pénzpiacok, a nemzetek feletti vállalatok egész bolygóra való kiterjedésén van a hangsúly. A globalizáció híveit és ellenfeleit is ma már a **gazdasági globalizáció**¹ kérdése osztja meg. Jelen kiadványunkban mi is elsősorban a gazdaság globalizációjának kérdéseivel foglalkozunk, s amikor globalizációról beszélünk, elsősorban a gazdasági globalizáció értelemben használjuk e kifejezést.

A gazdasági globalizáció főbb jellemzői:

- a) a világ összekapcsoltsága
- b) a növekedési kényszer erősödése
- c) gazdasági, kulturális homogenizáció, fogyasztói társadalom
- d) a gazdasági polarizáció, a jövedelmi különbségek növekedése
- e) a gazdasági, politikai hatalom koncentrációja a demokratikusan ellenőrzött szférán kívül
- f) túlnépesedés erősödése
- g) környezeti, szociális problémák erősödése
- h) állampolgári jogok eróziója
- i) az információs és kommunikációs technológiák fejlődése, gyorsulása

a) a világ összekapcsoltsága

A globalizáció egyik legfőbb jellemzője a világ összekapcsoltsága. Ma már az emberi civilizáció, a gazdasági tevékenység az egész bolygóra kiterjed. A nemzetközi kereskedelem, a pénzügyi tevékenységek a nemzetek feletti globális szinten működnek, és ennek következményeként e tevékenységek hatása globális méretűvé válik (pl. pénzügyi válságok, környezet-szennyezés).

¹ A civil szervezetek angol nyelvterületen általában a *corporate globalisation* kifejezést használják, arra utalva, hogy az elmúlt évtizedek gazdasági folyamatai elsősorban a nemzetekfeletti vállalatoknak (korporációk) kedveznek, illetve e folyamatokat jelentős mértékben a nemzetekfeletti cégek határozták meg, az egyes országok kormányaival és a nemzetközi intézményekkel kialakított szoros kapcsolataik, valamint aktív lobbizás segítségével.

Civilizációnk gazdasági és kulturális kiterjedése hasonlít a birodalmak kiterjedéséhez, de van egy lényeges különbség: már az egész bolygóra kiterjed a rendszer. Emiatt kívülről nem jöhet már kritika, csak rendszeren belülről.

b) a növekedési kényszer erősödése

A neoliberais gazdaságpolitikán² alapuló globális „piacgazdaság” - amelynek a „szabad” verseny az egyik sarokköve, a gazdaság teljesítőképességének mérőszáma pedig a bruttó hazai termék (GDP) - önmagában hordozza az állandó növekedési kényszert. A jelenlegi közgazdasági paradigma szerint egy cég vagy egy ország gazdasága akkor működik megfelelően, ha folyamatosan növekszik (már a gazdasági stagnálást is hanyatlásként tekintik a közgazdászok).

A földi ökoszisztéma teherbíró képessége azonban véges, nem viseli el a végtelen növekedést, amely az erőforrások túlhasználatában, valamint az egyre növekvő környezeti terhelésben, szennyezésben ölt testet.

c) gazdasági, kulturális homogenizáció, a fogyasztói társadalom

A nemzetközi kereskedelem, a szerkezet-átalakítási politikák erőltetése, a televízió, az internet és egyéb médiumok hódítása következtében ma már az egész világon ugyanazok a gazdasági és kulturális minták terjednek el. Az eredmény egyfajta *monokultúra*: hasonló, fogyasztói társadalmat jellemző életstílus figyelhető meg az egész világban, a helyi hagyományok, termelési módok sorra tűnnek el. Lassan minden hely ugyanúgy néz majd ki, mint a világ másik részén. Ugyanazok az éttermek, szállodák, ugyanazok a ruhák, bevásárlóközpontok, egyformán autókkal zsúfolt utcák találhatók mindenütt.

d) gazdasági polarizáció, a jövedelmi különbségek növekedése

A jövedelmek országok között és országokon belüli átcsoportosulása során a gazdagok még gazdagabbak, a szegények még szegényebbek lesznek és a társadalom egészének létbiztonsága jelentősen csökken. A globalizáció során erősödik a jövedelmek szegény országoktól a gazdagok felé áramlása a kölcsönök és azok kamatainak visszafizetése, valamint az exportra termelő fejlődő országok világpiacnak való kiszolgáltatottsága miatt.

A gazdasági globalizáció a világon korábban is meglévő nagyfokú egyenlőtlenségeket tovább növelte. 1960-ban a világ népességének leggazdagabb egyötöde 30-szor volt gazdagabb, mint a legszegényebb ötödrész. 1998-ban az Egyesült Nemzetek adatai szerint ez az arány már 78-szoros volt. A Forbes magazin szerinti leggazdagabb 200 ember vagyona meghaladja a világ lakossága 41%-ának (2,4 milliárd ember) egyévi jövedelmét.

² A neoliberais gazdaságpolitika 70-es évektől elterjedt közgazdasági irányzat, amely a keynes-i gazdaságpolitikát váltotta fel. A neoliberais gazdaságpolitika három alappillére liberalizáció, a dereguláció és a privatizáció. A liberalizáció: az áruk, a tőke és szolgáltatások nemzetközi áramlását gátló akadályok lebontása (pl. a vámok eltörlése, tőkemozgások megkönnyítése, olcsóbbá tétele, migrációra vonatkozó szabályok enyhítése stb.). A dereguláció: az állami gazdaság szabályozó eszközök lebontása, enyhítése (pl. állami árszabályozás és dotáció megszüntetése, a versenytörvények, tehát pl. a tőkekoncentrációt - vagyis a monopóliumok kialakulását - gátló törvények enyhítése, munkatörvénykönyvek előírásainak enyhítése a „rugalmas” foglalkoztatás elősegítése végett, korábbi állami szolgáltatási „monopóliumok” feloldása: pl. magániskolák, magánklinikák engedélyezése, stb.) A privatizáció az állam kezében levő termelőeszközök - vállalatok, földek, kórházak stb.- magánkézbeadását jelenti. E három elem természetesen összefügg, illetve bizonyos átfedéseket is tartalmaz.

A globalizáció negatív hatásai azonban nemcsak a fejlődő országokat, hanem a fejlett országok széles társadalmi rétegeit is érintik. A 70-es évek közepe óta az Egyesült Államok lakossága 60%-ának nem nőtt a reáljövedelme, annak ellenére, hogy az évente ledolgozott munkaórák 160 órával (egy teljes hónappal) növekedtek. Nyolc amerikai közül egy - tehát mintegy 30-33 millió ember - a szegénységi küszöb alatt él és 45 millió-nak nincs egészségbiztosítása. A minimális bérek reálértéke 22%-kal alacsonyabb, mint 1968-ban.

e) a gazdasági, politikai hatalom koncentrációja

A gazdasági globalizáció következtében számottevően csökken a helyi társadalmak és kormányok szuverenitása, az állampolgárok életét érintő legfontosabb kérdések feletti döntés joga a multinacionális vállalatok, pénzügyi spekulánsok kezébe kerül, akik döntéseik érvényesülési helyétől fizikailag távol élnek, és a helyi közösségeket sem ismerik, azok érdekeivel nem azonosulhatnak.

Egyre több és ellenőrizhetlenebb hatalom összpontosul a nemzetközi vállalatok, cégbirodalmak és pénzügyintézetek kezén, ezek működése pedig független mindennemű demokratikus ellenőrzéstől.

f) túlnépesedés

Sokan úgy gondolják, hogy a túlnépesedés a globalizáció egyik kiváltó oka, de számos demográfus szerint éppen ellenkező a helyzet. A túlnépesedés a globalizáció egyik legsúlyosabb következménye. Ezt több okkal is magyarázzák.

Az első: azoknak a civilizációknak, amelyeket az elmúlt száz évben - tehát a megváltozott körülményekhez való alkalmazkodáshoz túlságosan rövid idő alatt - ért el a modern európai kulturális minta, megvolt a maguk kiváló, önszabályozó, a népeiséget a technológiához és a környezeti adottságokhoz megfelelően igazító rendszere. Ezeket a rendszereket az elmúlt évszázadok gyarmatosítása folyamatosan lerombolta. Ennek következtében a harmadik világban élők megismerkedtek a szélsőséges nyomornak, az ínségnek, szomjúságnak azokkal a nemeivel, amelyek korábban a hagyományos társadalmakban mindenütt ismeretlenek voltak.

A nyomor pedig tovább növeli a népeiséget, ebben rejlik a népeiségrobbanás második oka. Azok a földrészek, ahol a modern civilizáció és technológia bevezetését nem követte a jólét növekedése, hanem csak a szélsőséges nyomor és egyenlőtlenségek, ott a születésszám növekedése sok szempontból gazdasági kényszer is a családok számára³, miközben a gyerekhalandóság egyelőre csökken.

A harmadik ok pedig, hogy ezek a szétvert kultúrák mégsem viselik el ellenállás nélkül a globális modernizációt. A kiváltott sajnálatos következmények egyike, a vallási fundamentalizmus a térhódítása világszerte, amely viszont a születésszám növelésével, az adott ország népeiségének növekedésével akarja helyreigazítani a mérleget.

³ Nagyon sok harmadik világbeli országban a gyermekmunka sokkal olcsóbb, mint a felnőtt munkaerő, s emiatt a felnőttek nagy része munkanélkülivé válik. A családok számára sok esetben a gyermek biztosítja az egyetlen bevételi forrást. Más esetekben pedig a földek megműveléséhez van szükségük a családokban a gyerekek munkaerejére, s ez jelenti a népeiségnövekedéshez vezető gazdasági kényszert.

i) az információs és kommunikációs technológiák fejlődése, gyorsulása

Az információs és kommunikációs technológiák fejlődése, bár sok lehetőséget nyújt, a leg-szegényebb országok népessége számára nem jelent megoldást, hiszen azoknak még a alapvető szükségleteik előteremtése is gondot okoz (mobiltelefonnal, számítógéppel nem laknak jól...). Ezek a technológiák elsősorban a fejlett országok tehetősebb polgárai számára aknázhatók ki. E technológiák használatának igazi nyertesei a nemzetek feletti vállalatok, akik ezáltal egyetlen vállalatközpontból hatékonyan tudják irányítani az egész világra kiterjedő cégbirodalmukat. Hasonlóan a pénzpiacok, a tőzsdék szereplői és a spekuláns tőke is hasznot húz e technológiákból, hiszen a gyors információáramlás következtében másodpercek alatt hatalmas pénzösszegeket tudnak áramoltatni a világ távoli pontjai között. Többek között ez volt az oka az 1997-es ázsiai gazdasági válság ilyen gyors szétterjedésének.

A globalizáció további lényeges jellemzői közé tartozik az életritmus rohamos felgyorsulása. Ennek következtében döntéseink is egyre rövidebb távra szólnak, a pillanat határoz meg mindent. A gazdasági gondolkodás eluralkodása következtében a jövő leértékelődik, s ez visszafogja a hosszú távra szóló kezdeményezéseket, innovációkat. Életünk felgyorsulásával párhuzamosan a globalizáció sebessége is folyamatosan nő. Egyesek szerint a globalizáció elemzése három lépéssel a folyamatok mögött jár.

2. A globalizáció kulcsszereplői

A gazdasági globalizáció fő haszonélvezője a *nemzetek feletti vállalatok* vezetői, tulajdonosai. Hogy a világgazdaság számukra megfelelő keretei kialakuljanak, a különféle nemzetközi intézményekre (Világbank, Nemzetközi Valutaalap, OECD, Kereskedelmi Világszervezet, Európai Unió), a médiára, véleményformáló agytrösztökre, reklám és marketingcégekre, lobbiszervezetekre, helyi és országos tisztségviselők megvesztegetésére támaszkodnak.

2.1 Nemzetközi pénzügyi intézmények

2.1.1 Világbank

A II. világháború utáni új gazdasági rend felállítása két intézmény születésével vette kezdetét. E két, úgynevezett breton woods-i intézmény a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap (IMF).

A Világbank 1945-ben alakult meg (eredetileg Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank /IBRD/ néven, de gyorsan elterjedt a Világbank elnevezés). A Bank eredeti feladata az lett volna, hogy a világháború utáni újjáépítéshez hosszú lejáratú kölcsönöket nyújtson. Az Egyesült Államok által elindított Marshall-terv következtében viszont Európában nem volt jelentős igény e kölcsönökre, ezért a Világbank hamarosan új célpontot keresett: a fejlődő országok szükségleteinek kielégítését tűzte ki új célul.

A Világbank, vagyis helyesebben a Világbank Csoport négy intézményből áll:

- Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (IBRD - International Bank for Reconstruction and Development), alapítási év: 1945. Az IBRD a fejlődő országok számára nyújt kölcsönöket piaci kamatra.
- Nemzetközi Fejlesztési Társaság (IDA - International Development Association), alapítási év: 1960. Az IDA az iparilag elmaradott országok számára nyújt kedvező kamatozású hiteleket.
- Nemzetközi Pénzügyi Társaság (IFC - International Finance Corporation), alapítási év: 1965. Az IFC feladata a fejlődő országokba irányuló külföldi magán tőkebefektetések és beruházások támogatása, illetve beruházások végrehajtása. Szerepe a térségünkben egyre nagyobb.
- Multilaterális Beruházási Garancia Ügynökség (MIGA - Multilateral Investment Guarantee Association), alapítási év: 1985. A MIGA gyakorlatilag egy biztosítótársaság, amely a befektetések biztonságát garantálja a fejlődő országokban arra az esetre, ha politikai vagy más okokból a befektetés veszélybe kerül. A MIGA egy rendkívül nehezen megközelíthető, zárt intézmény, amely azonban igen agresszíven nő, ezért elképzelhető, hogy a társadalmi szervezeteknek a jövőben egyre nagyobb figyelmet kell fordítaniuk a MIGA tevékenységére.

Általában az IBRD és az IDA intézményét nevezik együtt Világbanknak.

A Világbanknak jelenleg 183 ország tagja. A tagországok befizetések alapján kapnak szavazati jogot, vagyis az egyes döntéseket anyagi erejüknek megfelelően befolyásolják. A Világbank legnagyobb tulajdonosa az Egyesült Államok 17% körüli tulajdoni aránnyal. A világ hét legnagyobb gazdasági hatalmát tömörítő ún. G7 országcsoporthoz (Egyesült Államok, Németország, Japán, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország és Kanada) a szavazatok közel

ötven százalékát mondhatja magáénak. A többi 176 országnak pedig együtt jut a szavazatok alig több mint 50%-a.

A Bank kölcsönfeltételei között az országok piacainak megnyitása, a gazdaság átalakítása, szerkezetátalakítási programok, egy-egy szektor reformja szerepel. A Bank már ezzel is jelentős szerepet játszik a gazdasági globalizáció folyamatában.

A Bank különleges esetektől eltekintve csak óriási beruházások finanszírozására hajlandó pénzt adni, úgy mint erőművek, gátak, autópályák. A Bank állandó problémája a megfelelő számú és nagyságú tervezet hiánya, mivel ezek létezése a Bank fennmaradásának is előfeltétele. A Bank egy 1992-es belső vizsgálata szerint a kölcsönzésre ható belső nyomás jóval fontosabb a személyzet számára, mint bármilyen más megfontolás. A minél drágább és nagyobb méretű beruházások tervei sokszor helyi szakértők bevonása nélkül készülnek, a helyi érdekképviseleti csoportok szempontjai pedig fel sem merülnek.

Milyen eszközzel tudja ráerőltetni a fejlődő országokra az egyes programokat? A Világbank kezében ott van az adu: ha egy ország kap világbanki hitelt, akkor ez jelzés a külföldi befektetők számára, hogy az ország fizetőképes, így érdemes befektetni. Ha az ország esetleg megtagadja a világbanki hitel visszafizetését, a külföldi befektetők villámgyorsan kimennek, más bankok befagyasztják a hiteleket, tehát a tőkebeáramlás leáll. Ez az oka annak, hogy a világbanki hitelek 97%-át visszafizetik még a legszegényebb országok is, akár az utolsó erőtartalékaik felszámolása árán.

A Bankba áramló tőke a gazdag országok kormányaitól jön. A kölcsönök folyósítása a szegényebb országokba történik. Mi történik a kölcsönökkel? A pénz igen nagy része, ahogy beáramlik a szegény országba, úgy vissza is áramlik a gazdag donor országokba. 1992-ben a folyósított kölcsönök 57%-át költötték el a befogadó országok külföldi szolgáltatásokra és árucikkekre. Ennek a pénzösszegnek kb. a 70%-a áramlott vissza a gazdag államokba. A gazdag még gazdagabb, a szegény még szegényebbé válik.

A beruházások jelentős része (pl. a nagy gátak építése) az ott élők kitelepítésével jár, nagyon sokszor az alapvető emberi jogokat sem veszik figyelembe. Környezeti szempontból is nagyon sok gond van ezekkel a beruházásokkal, a szennyezésektől az élőhelyek tönkretételéig. A támogatott kőolajipari beruházások révén pedig a Világbank közvetve hozzájárul az éghajlatváltozáshoz.

Az 1992-es riói ENSZ Környezet és Fejlődés Konferencia óta a Világbank 25-ször több fosszilis energia beruházást támogatott, mint amennyit megújuló energiaforrásokra adott.

A következő 20-50 évben a Világbank által támogatott beruházások 1,3-szor több szén-dioxidot bocsátanak ki, mint amennyi a világ összes szén-dioxid kibocsátása volt 1995-ben.

Bár az utóbbi években a Világbank legfontosabb célkitűzései között szerepel a szegénység csökkentése, úgy tűnik, tevékenysége inkább ezzel ellentétes hatást ér el. A Földön ma több a szegény, mint valaha: 1,3 milliárd ember él - a Világbank által megállapított napi 1 dolláros - szegénységi küszöb alatt.

IFC (Nemzetközi Pénzügyi Társaság)

Az IFC a Világbank Csoport magánszféra felé kinyújtott keze.

Az egyik legfőbb kritika az IFC-vel szemben, hogy magáncégeket támogatnak közpénzekből.

Az IFC támogatásainak legfőbb haszonélvezői a nemzetek feletti társaságok (Rio Tinto, Citibank, Marriott, ExxonMobil stb.). A helyi lakosok általában nem élvezhetik e támogatások előnyeit, mert a nemzetek feletti vállalatok a nyereségük nagy részét hazaviszik a részvényesiknek.

Sokszor környezetileg problémás tevékenységeket (pl. Yanacoba aranybánya Latin-Amerikában, Sarshatali szénbánya Nyugat-Bengáliában) támogatott az IFC. Az elemzők szerint az IFC az éghajlatváltozás legnagyobb pénzelője az olajvezetékek és a szénerőművek támogatása révén. 1999-ben az IFC 533,4 millió dollárt adott fosszilis tüzelőanyagok kitermelésére, 205,7 millió dollárt járműipari, 574 millió dollárt vegyipari tevékenységekre. Emellett eltörpülnek az IFC lépései a megújuló energiaforrások piaci korlátainak lebontására.

A Csád-Kamerun Kőolajvezeték jelentős tiltakozást váltott ki a társadalmi szervezetek körében. Ehhez a beruházáshoz az IFC 250 millió dollárt adott egy, az ExxonMobil vezette konzorciumnak. A tervek szerint egy 650 km hosszú kőolajvezeték épül Csádból a Guineai-öböl felé, amely a kameruni parti esőerdőkön és fontos folyórendszereken vezet keresztül. A környezetvédő szervezetek az erdőirtás, folyószennyezés miatt aggódnak. A Világbank is elismeri, hogy a beruházás a térségben az olajipari fejlesztések erősödéséhez, valamint az üvegház hatású gázok hosszú távú felhalmozódásához vezet, az egész bolygó környezeti állapotát veszélyeztetve. A Transparency International szerint az elmúlt 2 évben Kamerun volt a világ legkorruptabb országa. Szintén jelentős gondok vannak az emberi jogokkal is a térségben. Nagy a valószínűsége, hogy a csádi polgárok semmit sem fognak élvezni a Világbank által pénzelt befektetés előnyeiből, viszont lehetséges, hogy a csádi kormány fegyverkezésre fogja költeni az olajbevételeket.

2.1.2. Nemzetközi Valutaalap (IMF)

A Nemzetközi Valutaalap (IMF) 1945-ben jött létre, azzal a szándékkal, hogy rövid lejáratú kölcsönök alkalmazásával biztosítsa a rászoruló országok import-export egyensúlyát, a valutaárfolyamok stabilizálását.

A Valutaalapnak, akárcsak a Világbanknak jelenleg 183 ország tagja. A tagországok itt is befizetéseik alapján kapnak szavazati jogot, vagyis az egyes döntéseket anyagi erejüknek megfelelően befolyásolják. A Valutaalap esetében is az Egyesült Államoknak van a legnagyobb befolyása 17% körüli tulajdoni arányának köszönhetően és az ún. G7 országcsoporthoz is a szavazatok közel ötven százalékát mondhatja magáénak. Így hát nem csoda, hogy a két intézmény hasonló gazdaságpolitikát folytat.

A Valutaalap a Világbankkal közösen a fejlődő és a volt szocialista országok gazdasági problémáit, mindenek előtt a nagyfokú külső eladósodást kihasználva neoliberais szerkezet-átalakítási programok megvalósítására kényszeríti ezen országok kormányait. A szerkezet-átalakítási programok lényege, hogy ezen országoknak meg kell nyitniuk piacukat a fejlett országok sokkal erősebb cégei és a fejlett ipari országokból kiinduló spekulációs tőkemozgás előtt (importliberalizáció, a tőkemozgás liberalizációja, privatizáció) és belföldön olyan gazdaságpolitikát kell folytatniuk, amely biztonságot nyújt a befektetők számára (szigorú monetáris politika, a költségvetés jóléti kiadásainak lefaragása a külső adósságszolgálat teljesíthetősége érdekében).

A Valutaalap szerkezet-átalakítási programjai nem segítették elő a gazdasági növekedést, és nem voltak képesek megállítani a szegénység növekedését, ugyanakkor növekvő egyenlőtlenséget és környezetkárosítást idéztek elő. Ennek ellenére az országoknak a rájuk nehezedő nyomás miatt el kell fogadniuk a Valutaalap programjait, mert a Világbank és más intézmények

nem hiteleznek vagy nyújtanak támogatást olyan országoknak, amelyek nem rendelkeznek az IMF „jóváhagyásával”. Továbbá azáltal, hogy az IMF megtagadta a világ legszegényebb országai adósságának kedvezőtlen feltételekhez nem kötött eltörlését, hozzájárult a társadalmak és a természeti környezet IMF-programok okozta leromlásához.

Az IMF a közelmúltban változásra utaló intézkedéseket hozott, mint például a Szegénység-csökkentési Stratégiák (PRSP) Világbankkal közös kialakítása. Az első jelek azonban azt sugallják, hogy a PRSP inkább reklámfogás volt, kevés konkrét eredménnyel.

A szerkezetátalakítási programok jelentősen csökkentették az állami egészségügyi kiadásokat. Zimbabweben például az egy főre jutó egészségügyi kiadás az egyharmadára esett azóta, hogy 1990-ben az IMF által javasolt szerkezetátalakítási programokat vezettek be. Az egészségügyi kiadások csökkentése, a gyermekhalandóság növekedéséhez és az AIDS gyors terjedéséhez vezetett, különösen az afrikai országokban.

A szerkezetátalakítási programok elsődleges célja, hogy javítsa az adott ország képességét a hitelek visszafizetésére. A latin-amerikai országok a nyolcvanas években exportjüvedelmük egyharmadát költötték adósságszolgálatra. Ennek ellenére az évtized végén adósságállományuk (a magas kamatlábak miatt) nagyobb volt, mint az évtized kezdetén.

A nemzetközi pénzügyi szervek által kikövetelt fizetési és az ebből következő exportkényszer a természeti kincsekkel való rablógazdálkodáshoz, az erdők kivágásához, monokultúrás mezőgazdasági termeléshez és ezen keresztül a környezet súlyos károsításához vezet a fejlődő országokban. Elefántcsontparton például az exportcélú kakaótermesztésre használt földterület aránya 1960 és 1996 között 7,2%-ról 13,5%-ra növekedett, ennek következtében az országot borító erdők területe 12 millió hektárról 3,9 millió hektárra csökkent.

Kamerunban a Valutaalap szerkezetátalakítási programjai 1988-ban kezdődtek. Az IMF rávette a kormányt, hogy az export elősegítése érdekében értékelje le az ország pénzmemét, valamint csökkentsék a faexportra kivetett adókat. E gazdaságpolitika következtében jelentősen megnőtt a faexport és az erdei termékek kivitele. A fakitermeléssel foglalkozó cégek száma az 1994-es valuta leértékelés után egy év alatt 194-ről 351-re nőtt. A faexport 49,6%-kal nőtt 1995/96 és 1996/97 között.

2.1.3. Exporthitel intézetek (Export Credit Agencies)

Míg a gazdasági globalizáció főbb intézményeinek (Világbank, Valutaalap) tevékenysége valamennyire ismertebb a közvélemény előtt, jóval kisebb figyelem irányul a rejtettebb, bár hasonló befolyással rendelkező exporthitel intézetekre (Export Credit Agencies).

A exporthitel intézetek közintézmények, melyek kormányzati háttérrel támogatott kölcsönöket, garanciát, biztosítást nyújtanak országaik üzleti szervezeteinek kockázatos, többnyire fejlődő országokba történő beruházásaihoz. A legismertebbek: amerikai Export-Import Bank, német Hermes, kanadai Export Development Corporation, a Japan Bank for International Cooperation. Legtöbbjüknek nincs környezetvédelmi, illetve emberi jogi politikája.

Mivel a fejlesztési bankok (pl. Világbank, EBRD) a társadalmi szervezetek kritikája következtében lassan megszélidülnek és bizonyos beruházásokat már nem vállalnak fel, a problémásabb beruházások finanszírozásának szerepét egyre inkább az exporthitel intézetek veszik át. Becslések szerint ma már az exporthitel intézetek együttesen több mint négyszer annyi támogatást nyújtanak olaj-, gázipari és bányászati tevékenységekre, mint az összes multilaterális fejlesztési bank. A harmadik világbéli, jelentős üvegházgáz-kibocsátással járó tevékenységek

felét exporthitel intézetek támogatják. Az exporthitel intézetek gyakran biztosítanak háttérrel olyan beruházásokhoz is, amelyeket a fejlesztési bankok, mint például a Világbank túl kockázatosnak, veszélyesnek tart. Az elmúlt években az exporthitel intézetek évente 50-70 milliárd dollárnyi közép- és hosszútávú tranzakción keresztül támogattak hatalmas ipari és infrastrukturális beruházásokat.

Gyakori vád az exporthitel intézetekkel szemben, hogy tevékenységük hatásairól semmilyen információt nem bocsátanak közre. A legtöbb exporthitel intézet nem követeli meg beruházásaihoz a környezeti hatásvizsgálatot sem. Nem folytatnak párbeszédet az általuk támogatott tevékenységek által érintett közösségekkel, sem a civil társadalommal. Legtöbbjük még a folyamatban lévő vagy akár a befejezett beruházások nevét, természetét, helyszínét sem hozza nyilvánosságra.

Az exporthitel intézetek biztosítanak háttérrel háború sújtotta országokba irányuló fegyverkereskedelemez, ill. katonai berendezések exportjához. A brit Export Credit Guarantee Department például a volt indonéz diktátor, Suharto rezsimjének adott támogatást Hawk típusú vadászrepülőgépek vásárlására, amelyeket többek között a megszállt Kelet-Timorban vetettek be.

Sok esetben az általuk támogatott tevékenységek emberi jogok megsértésével járnak (pl. a Törökországban tervezett Iisu gát esetén több tízezer ember erőszakos kitelepítése), és gyakori a fejlődő országok hivatalnokainak megvesztegetése is olyan beruházások esetében, amelyekhez az exporthitel intézetek biztosítanak háttérrel.

Az egyik legjelentősebb példa a kínai Jangce-folyón tervezett, több mint 500 km hosszú, Három Szurdok Gát (Three Gorges Dam). Német, svájci és kanadai exporthitel intézetek versengtek, hogy támogathassák ezt az óriási beruházást, ami miatt 1,9 millió embert kell kitelepíteni. Nemcsak a gát által elárasztandó településeket fenyegeti ez a tervezet, hanem azokat a falvakat, városokat is, amelyek ezt a hatalmas embertömeget befogadni kényszerülnek. A gát építése jelentős természetpusztítással jár, számtalan halfaj vándorlási útvonalát érinti, többek között a már eddig is veszélyeztetett fajnak számító kínai folyami delfint (Lipotes vexillifer), amelyet a „folyó istennőjeként” is tisztelnek.

A vezető brit orvosi folyóirat, a Lancet szerint a gát megépítése komoly egészségügyi kockázatokat jelent. Megnövekedhet különféle járványos betegségek (malária, agyvelőgyulladás és ami még rosszabb, egy élősködő laposférgek által terjesztett betegség, a bilharziázis) gyakorisága a területen. Az elárasztás a térség értékes kulturális kincseit, feltárt és még fel nem tárt régészeti lelőhelyeit is veszélyezteti.

2.1.4 EBRD (Európai Újjáépítési és Befektetési Bank)

Az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bankot (EBRD) 1991-ben hozták létre azzal a céllal, hogy a közép-kelet-európai, illetve a szovjet utódállamok részére a szocialista gazdaságból a piacgazdaságba való átmenethez pénzügyi forrásokat biztosítson.

Az EBRD - a Világbank és az EIB gyakorlatától eltérően - a magánszektorban nyújt főként kölcsönöket. Részt vesz a magánszektor átalakításában, a privatizációban, kereskedelmi bankok tőkájének biztosításában. A kis- és közepes méretű vállalkozások finanszírozása a bank egyik fő célkitűzése.

Az EBRD tagjainak sorában 58 ország foglal helyet, amelyek a bank tőkáját biztosítják - többek között Ausztrália, az Egyesült Államok, Kanada, az Európai Unió -, valamint az Európai Beruházási Bank (EIB). Az EBRD-ben a döntési szabályok hasonlóak mint a Világbank esetében, vagyis a szavazati jog és ezzel a befolyás nagysága annak függvénye, hogy

egy adott ország mekkora összeggel járul hozzá az EBRD működéséhez. A legnagyobb hozzájárulást az Egyesült Államok fizeti, ezért jelentős az ország befolyása az EBRD működésében. Bank 20 milliárd eurós tőkéjéből, összességében 51% az EU tagállamainak birtokában van, így a bank fő politikáját az Európai Unió határozza meg.

Az EBRD-nek jelentős szerepe volt a közép- és kelet-európai országok vállalatainak privatizációjában. A Magyar Külkereskedelmi Bank magánosítása során jelentős tulajdonrészhez jutott az EBRD. Az Egis gyógyszergyár magánosítása során (a NeastWest mellett) az egyik vevő az EBRD volt, majd később eladták a céget a francia Servier vállalatnak.

A környezetvédők ellenszenvét két ukrán atomerőmű blokk (Hmelnickij 2, Rivnye 4 - K2R4) építésére adott hitel miatt váltotta ki a bank. Az 5 éven át tartó jelentős társadalmi tiltakozás ellenére a 2000. év végén az EBRD vezetősége úgy szavazott, hogy megadják a kölcsönt az atomerőmű blokkok építésére, bár ehhez komoly feltételeket szabtak. E feltételeket az ukrán kormány nem tudta elfogadni, és 2001 novemberében visszamondta az EBRD-kölcsönre vonatkozó igényt.

Az EBRD 40 millió dollár kölcsönt adott a kanadai Cameco cég tulajdonában levő kirgíziai Kumtor aranybánya beruházásra. E bányában cianos technológiával vonták ki az aranyat az ércekből. 1998 májusában egy baleset során egy nátrium-cianidot szállító teherautóról 20 tonna cian ömlött a Barskoon folyóba. Ennek következtében a szomszédos falu lakói közül 2 ember meghalt, 93-at kórházba kellett szállítani. A környezeti károk is jelentősek. Két évvel később, 2000. január 20-án egy újabb baleset során másfél tonna ammónium-nitrát szabadult ki. A balesetekért, mint a beruházásokat támogató bankot, az EBRD-t is felelősség terheli.

Az EBRD egyéb kelet- és közép-európai, közép-ázsiai beruházásokban (pl. a Chirag Oil Project a Kaszpi-térségben) is jelentős szerepet játszott. Ezek legtöbbször a nyilvánossággal, a társadalmi szervezetek bevonásával és a környezetvédelmi hatásvizsgálatokkal is gondok voltak.

2.1.5. EIB (Európai Befektetési Bank)

Az Európai Befektetési Bank 1958-ban alakult meg az Európai Unió Római Szerződésében lefektetett alapelvei szerint. A Bank feladata, hogy előmozdítsa az Európai Unión belül a kevésbé fejlett régiók gazdaságának fejlődését, fejlessze az európai közlekedési és telekommunikációs rendszert, javítsa a környezet állapotát és az életminőséget, növelje az ipar versenyképességét, kis- és középvállalkozásokat támogasson, előremozdítsa az Unión kívüli országokban az uniós támogatásokat és együttműködést. Az EIB tőkéje az Európai Unió tagországaitól származik. A piaci kamatozású kölcsönöket állami- és magán-beruházóknak folyósítja.

Környezetvédő szervezetek sokat bírálták az EIB-t amiatt, hogy tevékenysége átláthatatlan, és a bank kizárja a nyilvánosságot a döntések előkészítéséből, illetve azok meghozatala után is. Ez azért is megengedhetetlen, mivel az EIB az Európai Unió hivatalos bankja, és közpénzekből gazdálkodik.

A bank hazai tevékenységével kapcsolatos legfőbb kritika az M0-ás autópálya északi (káposztásmegyéri) szakaszának építése kapcsán merült fel. Az építést ugyanis az EIB hitellel finanszírozta. Magyar környezetvédő szervezetek szerint nem történt megfelelő környezeti hatásvizsgálat, természetvédelmi területet veszélyeztet az építkezés. Emiatt az Európai Környezetvédő Iroda (EEB) az Európai Unió ombudsmanjához fordult. Indoklásuk szerint az M0-ás autópálya északi szakaszának építése során megsértették az EU jogszabályait. Az EIB vezetése viszont az EU ombudsman tájékoztatása szerint megtagadta a vele való együttműködést.

2.2 A WTO és regionális kereskedelmi szervezetek, egyezmények

A beruházások, a nemzetközi kereskedelem szabadságát biztosító szabályok kialakításában, valamint azok érvényesítésében több nemzetközi szervezetnek, intézménynek van szerepe (OECD, GATT, WTO, EU, NAFTA)

2.2.1 OECD

Az OECD (Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet - Organisation for Economic Cooperation and Development) 1961-ben alakult. Európa, Észak-Amerika és a csendes-óceáni térség 29 gazdaságilag legfejlettebb országainak tömörülése.

A kereskedelem liberalizációjának egyik legjelentősebb élharcosa az OECD. A szervezet keretében több, beruházásokkal, nemzetek feletti vállalatokkal kapcsolatos egyezmény született:

- Beruházási kódex (1964) - Tőkemozgások és a Láthatatlan Folyó Műveletek Felszabításának Kódexe
- Nemzetközi Befektetésekről Szóló Nyilatkozat (1976)
- Multinacionális Vállalatokról Szóló Nyilatkozat (1976)
 - Nemzeti Elbánási Okmány
 - Nemzetközi Befektetési Ösztönzők és Ellenőztönzők
 - Ellentmondó Eljárásokról Szóló Okmányok

Ezeknek az egyezményeknek a közép-európai országok teljes mértékben (korlátozás nélkül) alávetették magukat, miközben számos EU tagországban még a 90-es évek közepén is voltak kivételek (pl. kisvállalkozások támogatása).

Fontos megemlíteni, hogy a társadalmi szervezetek körében hatalmas tiltakozást kiváltó Multilaterális Befektetési Egyezményt (MAI) is az OECD keretében - ráadásul az érintett országok parlamentjeit és a nyilvánosságot mellőzve - készítették elő. A WTO seattle-i fordulójának előkészítésében is jelentős szerepet játszott az OECD.

A Multilaterális Befektetési egyezmény (MAI)

Eredetileg MIA (Multilateral Investment Agreement) néven tervezték ezt az egyezményt a WTO keretben létrehozni. Mivel a harmadik világbeli országok tiltakoztak a kezdeményezés ellen, ezért átnevezték, és titokban az OECD színeiben elkezdték a Multilaterális Befektetési Egyezmény (Multilateral Agreement on Investment - MAI), előkészítését. Célja a külföldi befektetések még létező (környezetvédelmi, szociális, kulturális, munkajogi) korlátainak lebontása, a nemzetközi tőkepiac további liberalizálása. Az egyezmény súlyosan korlátozta volna a nemzetállami kormányok szuverenitását a transznacionális vállalatokkal szemben. Amikor nyilvánosságra került, hatalmas tiltakozáshullámot indítottak a környezetvédők, szakszervezetek és más civil szervezetek. Szerencsére az egyezmény megfeneklett, de kicsit megváltoztatva a WTO keretében megint megpróbálták visszacsempészni. A WTO seattle-i fordulójának bukása azt a kísérletet is megghiúsította. A legújabb hírek szerint most megint az OECD egyik bizottsága kezd előkészíteni egy hasonló beruházás-védelmi egyezményt.

2.2.2 A Kereskedelmi Világszervezet (WTO)

A második világháborút és az ENSZ létrejöttét követően a nagyhatalmak úgy döntöttek, hogy megalapítják a Nemzetközi Kereskedelmi Szervezetet (International Trade Organisation, ITO). A szándék az államok közötti kereskedelem előremozdítása volt, annak érdekében, hogy megakadályozzák a világméretű konfliktusok visszatérését, amelyek annyi szenvedést okoztak a XX. század első felében. Mivel az Egyesült Államok szenátusa nem egyezett bele, a Nemzetközi Kereskedelmi Szervezetet nem jött létre.

1947-ben lépett életbe viszont a GATT (Általános Vámtarifa Egyezmény) azzal a céllal, hogy lebontsa az országok közötti árukereskedelem korlátait (kvótákat, vámokat és egyéb illetékeket). Az elmúlt évtizedekben a GATT a gazdasági globalizáció egyik alappillérévé vált. A GATT története során több kereskedelmi tárgyalássorozat volt, különféle egyezményekkel. Az utolsó, az Uruguayi forduló során, 1994-ben döntöttek a Kereskedelmi Világszervezet, a WTO létrehozásáról.

Rövid története alatt a WTO a világ egyik legerősebb nemzetközi intézményévé fejlődött. Még a GATT-nál is nagyobb hatalmú kulcsszereplője lett a gazdasági globalizációnak. Széleskörű döntési jogokkal rendelkezik az árucikkkel, szolgáltatásokkal, szellemi tőkével kapcsolatban. Sokszor akadályozza a nemzeteket demokratikus jogaik érvényesítésében, ugyanakkor a nemzetek nem tudnak beleszólni törvénykezésébe.

A WTO alapító okirata szerint a WTO célja „a források legoptimálisabb kihasználása, összhangban a fenntartható fejlődés koncepciójával”. A gyakorlatban azonban egészen más történik. Nézeteltérések esetén a szabadkereskedelem elvét helyezik előtérbe a szociális és környezeti szempontokhoz képest.

A WTO hatáskörbe tartozó kereskedelmi egyezmények:

- AOA - Mezőgazdasági Egyezmény (Agreement on Agriculture)
- ATC - a textilkereskedelemtől szóló egyezmény (Agreement on Textiles and Clothing)
- GATS - szolgáltatások (General Agreement on Trade and Services)
- GPA - a kormányzati közbeszerzésekről szóló egyezmény (Agreement on Government Procurements)
- SCM - kereskedelmi jellegű támogatásokról, ellentételezésekről szóló egyezmény (Agreement on Subsidies and Countervailing Measures)
- SPS - Állat- és Növény-egészségügyi Intézkedésekről szóló Megállapodás (Agreement on Sanitary and Phytosanitary Measures)
- TRIMS - kereskedelemhez kötődő befektetési intézkedések (Agreement on Trade-Related Investment Measures)
- TRIPs - egyezmény szellemi tulajdonjogokról (Agreement on Trade-Related Intellectual Property Rights)

Ezen egyezmények mellett a WTO legfontosabb intézménye a WTO Vitarendező Testület (Dispute Settlement Body). Többnyire a cégek javára, az államok ellen döntenek a szociális, illetve környezeti érdekek felett.

Néhány példa a WTO eddigi tevékenységéből:

- *Az Európai Unió megtiltotta országainak, hogy szarvasmarha növekedési hormonnal (rBGH) kezeljék a húsupért tenyésztett állatokat, valamint hogy hormonnal kezelt állatokat importáljanak, mivel ezek rákot okozhatnak és megzavarhatják az emberi szervezet hormonháztartását. Az Egyesült Államok és Kanada - ezekben az országokban nagy mennyiségben használnak szarvasmarha növekedési hormonokat - a WTO-nál kifogásolta ezt a tilalmat. A WTO vitarendező testületének döntése értelmében az Egyesült Államok kereskedelmi büntetőintézkedéseket vezethetett be az EU tagországokkal szemben. Ezek a büntetővámok a világpiacon jól eladható EU-termékeket érintették (sajtok, borok, mustárok stb.). Egyes francia gazdálkodók emiatt dühükben traktorral törtek be a McDonald's-éttermekbe.*
- *Az Egyesült Államokban a veszélyeztetett állatokra vonatkozó törvény megköveteli, hogy olyan garnélarák-hálókat használjanak, amelyekbe a tengeri teknősök nem akadnak bele. Az Egyesült Államok megtiltotta a garnélarák-importot azokból az országokból, ahol nincs hasonló törvény. Ezzel nyomást gyakorolt más országokra, hogy hozzanak ott is hasonló törvényeket, ugyanakkor megakadályozta az olcsóbb garnélarák behozatalát. India, Malajzia, Pakisztán és Thaiföld tiltakozott a WTO-nál, amely ezután elmarasztalta az Egyesült Államokat a szabadkereskedelem megsértése miatt-*
- *Amikor az Egyesült Államok Környezetvédelmi Hivatala (EPA) elrendelte, hogy az ország területén csak a környezetet kevésbé szennyező benzint forgalmazhatnak, Venezuela és Brazília a WTO-hoz fordult, amely igazat adott nekik. Így az USA Környezetvédelmi Minisztériuma kénytelen volt enyhíteni az előírásain.*
- *Japánnak a többi országénál szigorúbb határértékei voltak a peszticid maradványokkal kapcsolatban. Az Egyesült Államok panaszt tett Japán ellen és győzött, ezzel arra kényszerítve a japán fogyasztókat, hogy ételeiken keresztül több vegyszert fogyasszanak, mint amennyit a saját kormányuk biztonságosnak tart.*
- *Guatemala az Egészségügyi Világszervezet (WHO) javaslatára törvényt hozott, megtiltva a csecsemőtápszer-kereskedőknek, hogy azt állítsák, a drága tápszer feltétlenül szükséges a gyermekek egészséges táplálásához (vagyis egészségesebb, mint az anyatej). A Gerber Products meggyőzte az Egyesült Államokat, hogy tiltakozzon a WTO-nál. A WTO nem hozott döntést ezzel kapcsolatban, de az esetleges kereskedelmi megtorlásoktól tartva Guatemala eltörölte a szóban forgó törvényt.*
- *Massachusetts állam polgárai, felháborodva azon, hogy a burmai katonai vezetés durván megsértette az emberi jogokat, törvényt fogadtattak el, amely megtiltja az üzleti kapcsolatot burmai cégekkel. Az egyik érintett vállalat meggyőzte az EU-t és Japánt, hogy tegyenek panaszt emiatt a WTO-nál.*

Seattle-ben, 1999 őszén újabb „Milleneumi Fordulót” terveztek, amelynek során újabb témákat (pl. befektetések, biotechnológia) akartak felvetni, de ez meghiúsult. A kudarc okai: tüntetések, a társadalmi szervezetek tiltakozása, fejlődő országok elégedetlensége, egyet-nem-értés a fejlett országok között, a tárgyalások levezetésének hibái. 2001 novemberében, Katarban, egy kis arab szigetországban, a világtól szinte teljesen elzárva megrendezett WTO Miniszteri Találkozóán döntést hoztak egy új kereskedelmi tárgyalási forduló elindításáról.

Eddig 143 ország lépett be a WTO-ba. Magyarország - mivel már tagja volt a GATT-nak is - a WTO alapítói közé tartozik.

A WTO mellett számos egyéb szabadkereskedelmi szervezet létezik. Ezek közül a legismertebb az Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény (NAFTA), amely még szélesebb körű, mint a WTO. Az Ethyl Corporation nevű nagyvállalat elérte, hogy a NAFTA révén Kanada visszavonja egy olyan üzemanyag-adalékra (az MMT-re) vonatkozó tilalmát, amely feltehetően károsítja az agyat.

Egy másik esetben pedig Mexikót kötelezték arra a NAFTA szerződés értelmében, hogy fizessen 16 millió dollár kártérítést az amerikai Metalcad cégnek, mert megtagadták egy személtlerakó üzemeltetését.

A NAFTA életbelépése óta naponta 5000 veszélyes vegyi- és robbanóanyagokkal megrakott teherautó lépi át a Mexikó-Texas határt.

2.2.3. Európai Unió

Az Európai Unió története 1952-ben kezdődött, amikor hat állam (Belgium, Franciaország, Németország, Olaszország, Luxemburg és Hollandia) létrehozta az Európai Szén- és Acélközösséget.

1958-ban a Római Szerződéssel ugyanez a hat állam felállított két újabb közösséget, ezek az Euratom és az Európai Gazdasági Közösség (EGK). 1967-ben a három közösséget Európai Közösségek (EK) néven részlegesen integrálták. A Római Szerződés teremtette meg a későbbi EU szervezetrendszer (Tanács, Bizottság, Parlament, Gazdasági- és Szociális Bizottság, Bíróság) alapjait.

1968-ban megszületik az Európai Közösségben a vámunió, 1970-től a tagállamok külkereskedelmi politikájakat az EK-ra bízzák, s ezzel létrejön a Közös Piac.

1973 és 1986 között hat további állam (Dánia, Görögország, Írország, Portugália, Spanyolország és az Egyesült Királyság) csatlakozott a Közösséghez.

1979 márciusában a tagállamok közötti pénzügyi együttműködés új szakasza kezdődik az Európai Monetáris Rendszer létrejöttével. Bevezetik a közös elszámolási egységet, az ECU-t.

1987-ben a Európai Egységokmányban az egységes belső piacon túl további célokat is megfogalmaztak (közös külpolitika és a környezetpolitikák integrációja).

1992 februárjában aláírják a Maastrichti Szerződést, amelynek célja a politikai és jogi egység megteremtése volt. Ezzel az EK 1993. november 1-jétől Európai Unióvá alakul.

1993 januárjában létrejön a tagállamok közötti egységes belső piac.

1995-ben Ausztria, Finnország és Svédország felvételével a tagállamok száma 15-re emelkedett.

1995 májusában érvénybe lép a Schengeni Egyezmény, amely az EU tagországok külső államhatárának közös, szigorú ellenőrzését, az egymás közötti határokon pedig a szabad határátlépést jelenti.

1998 tavaszán az EU keleti bővítésének érdekében megindultak a tárgyalások az új tagjelölt államokkal, köztük Magyarországgal.

1999. januárban az Európai Központi Bank - egyelőre csak bankszámlákon - kibocsátja az egységes európai valutát, az eurót. 2002 januárjától 12 EU tagállamban teljesen felváltja a helyi pénznemet az euró.

A globalizációt figyelemmel kíséző elemzők egyértelműen kijelentik, hogy az Európai Uniónak is jelentős szerepe van a gazdaság globalizációjában. Ez az EU történetének ismeretében nem meglepő, hiszen az európai integráció alapvetően gazdasági együttműködésként indult, és a politikai egyesülést is alapvetően a gazdasági érdekek vezérelték.

A gazdasági globalizáció kritikusai szerint az EU alapvető feladata és küldetése szerint egy gazdasági szervezet, ahol az emberi egészség, az oktatás, a szociális biztonság és a környezet érdekei csak az üzlet versenyképességének növelése és a mindenható üzleti haszonszerzés után következhet.

Ezt támasztja alá az, hogy a kereskedelem szabadságát képviselve, a görög fuvarozók érdekében, az Európai Unió nagy nyomást gyakorolt a magyar kormányra néhány évvel ezelőtt, amikor környezetünk védelme érdekében Magyarország jelentős mértékben fel-emelte az áthaladó kamionok úthasználati díját. Ekkor a sztrájkoló görög kamionosok kérésére az EU beavatkozott, és rávette a magyar kormányt, hogy álljon el tervétől.

Az Európai Unióban - eredendő természetéből adódóan - a gazdasági és pénzügyi érdek sokszorta fontosabb, mint a társadalmi és környezeti érdekek. Utóbbiak csak módosíthatják, de alapvetően nem befolyásolhatják az Unió politikáját. Az Európai Unió leginkább a nemzetek feletti vállalatok érdekeit képviseli. A cégek érdekeinek érvényesítésére sok ezer lobbista dolgozik Brüsszelben, akik állandóan ott vannak az Európai Parlament folyosóin, és mindent megpróbálnak, hogy nyomást gyakoroljanak a döntéshozókra. Ezek közül környezeti ügyeket mindössze körülbelül öten képviselnek. Az Európai Bizottságnak 1999-ben korrupció miatt kirobbant botrány következtében kellett lemondania.

Az Európai Monetáris Unió az euró bevezetésével tovább erősítheti a vállalatösszevonások hullámát, amely átsöpört Európán az egységes belső piac és a gazdasági globalizáció következtében. Elemzések szerint ez leginkább a banki és a biztosítási szektort érinti. Több tízezer munkahely megszűnése várható, és egyes szakértők szerint a 166 ezer európai bankfiók felét be fogják zárni. A cégek, amelyeknek eddig minden országban meg volt a szervezeti rendszere egyre inkább európai szinten fognak működni. Az euró bevezetése felgyorsítja ezt a folyamatot.

Jó példa erre a folyamatra az amerikai tulajdonú Reebok sportszergyártó cég esete. 1995-ben a Reebok-nak még 14 elosztó központja volt az európai piacon; 1998-ra már csak 10 maradt. 1999. január 1-re, mikor megszületett az euró, mindössze egy elosztó központot működtettek. Ma már az egész földrészt a hollandiai központ látja el Reebok termékekkel. Ez a folyamat nem csak munkahelyek megszűnésével jár, hanem a környezetileg problémás hosszútávú áruszállítás növekedését is maga után vonja.

Egy másik nagyszabású, EU-szintű tervezet a Transz-európai Hálózat (TEN) kiépítése, amelynek ötletét eredetileg az Európa 48 legnagyobb vállalatának vezetőit tömörítő Európai Kerekasztal⁴ (ERT) vázolt fel 1984-ben, aztán lobbizásuk hatására később a Maastrichti Szerződés keretében hivatalos EU célkitűzéssé vált. A 400 milliárd eurós költségvetésű nagyszabású tervek során autópályák és gyorsvasutak kilométereinek ezreit kívánják felépíteni élőhelyek, még megmaradt természeti területek, lakónegyedek rovására. A már megvalósult beruházások között szerepel a Franciaországot és Angliát összekötő Csatorna Alagút és a Dánia és Svédország között megépült óriási híd is. A Transz-európai Hálózat megépítésével a nyugat-kelet irányú áruszállítás ötszörös növekedése várható. A Greenpeace becslése szerint e hatalmas közlekedési hálózat kiépítése az üvegház gázok kibocsátásának 15-18 százalékos növekedését vonja maga után.

⁴ Teljes neve: European Round Table of Industrialists (Gyáriparosok Európai Kerekasztala), de többnyire csak rövidített nevén említik: ERT (European Round Table)

Az Európai Közlekedési és Környezetvédelmi Szövetség (T&E) tanulmánya szerint a rendelkezésre álló kutatások és adatok alapján az a felvetés sem állja meg a helyét, hogy az úthálózatok építése hosszú távon a foglalkoztatás növekedését eredményezné. Az adatok inkább ennek az ellenkezőjét mutatják. 1991 és 1996 között például 30%-kal nőtt a teherautó forgalom, miközben a munkanélküliség ugyanennyivel emelkedett. A nagytávolságú közlekedési hálózatok építése a termelés további központosítását eredményezi. A Transz-Európai Hálózatra fordított pénzeket inkább a helyi tömegközlekedésre, házépítésekre, egészségügyre, oktatásra kellene költeni. Ezzel a környezet is jól járna, a gazdaság is erősödne.

A Közös Mezőgazdasági Politika támogatási rendszere az iparszerű mezőgazdaságot, a vegyszerezést, a monokultúrákat részesíti előnyben a sokféleségen alapuló, helyi viszonyokat kihasználó, elsősorban az adott térség ellátását szolgáló gazdálkodási formákkal szemben. A Közös Mezőgazdasági Politika reformjára irányuló törekvések eddig sorra meghiúsultak, és egyelőre úgy tűnik, hogy a közeljövőben sem várható reform.

Seattle-ben is jelentős szerepe volt az EU tárgyaló delegációjának a „Milleneumi Forduló” erőltetésében, újabb tárgyalási témák napirendre tűzésében. Az azóta eltelt időszakban is rendszeres tárgyalásokat folytattak az EU kereskedelmi ügyekért felelős tisztviselői, főleg az amerikai delegációkkal, s közösen mindent megtettek, hogy a katarai WTO Miniszteri Találkozón tető alá hozzanak egy újabb kereskedelmi tárgyalási fordulót.

Az Európai Unióhoz csatlakozni kívánó országok számára biztosított előcsatlakozási alapok, valamint a Phare támogatások vizsgálata során is felmerülhetnek környezetvédelmi kifogások. Nagyon sokszor útépitésre használták fel ezeket a kölcsönöket, támogatásokat, amelyek jelentős környezeti kihatásokkal járnak. Egyes elemzések szerint még a környezetvédelmi követelményként előírt csatornázások is komoly környezeti problémákat hozhatnak. Ha teljes életút-elemzést végzünk, akkor kiderül, hogy a jelenlegi módszerekkel egy-egy falu csatornázása sokszor jóval nagyobb környezeti terheléssel jár, mint amekkora eredménnyel. Szintén kifogásolható, hogy az EU Phare-támogatásokat nyújt géntechnológiai programokra.

2.3 Nemzetek feletti vállalatok

2.3.1 A nemzetek feletti vállalatok és a globalizáció

A gazdasági globalizáció fő haszonélvezői, támogatói a nemzetek feletti vállalatok. Az ezredfordulóra jelentős hatalomra tettek szert. A külföldi működő tőke beruházások és vállalatösszevonások következtében a hatalom egyre kevesebb cég kezében összpontosul. Gazdasági hatalmuk mellett érdekvédelmi szervezeteiken, fizetett lobbistáikon keresztül képesek egy-egy ország (még az Egyesült Államok) kormányának, sőt nagy nemzetközi intézmények (Világbank, Valutaalap, WTO, EU) politikájának, valamint a nemzetközi egyezmények sorsának alakulását is befolyásolni (pl. a riói ENSZ Környezet és Fejlődés Konferencia, vagy kiotói és hágai éghajlatváltozási tárgyalások).

- A világ 100 legnagyobb gazdaságából 51 nemzetek feletti vállalat.
- A nemzetközi kereskedelem 70%-a 500 multinacionális vállalat kezében van
- A 200 legnagyobb vállalat éves bevétele 18-szor nagyobb, mint a világ népességének 24%-át kitevő legszegényebb 1,2 milliárd ember összesített éves jövedelme.
- 1983 és 1999 között a 200 legnagyobb cég nyeresége 364,2%-kal nőtt, miközben az általuk foglalkoztatott emberek száma csupán 14,4%-kal.

A nemzetek feletti vállalatok hatalmával viszont korántsem párosul az ehhez szükséges felelősség felvállalása. Sőt, igyekeznek kibújni mindenféle jogi felelősség alól, tevékenységüket nagyon gyakran kíséri környezetszennyezés, emberi jogok megsértése. Némelyek esetében korrupció, szakszervezet-ellenesség vagy akár gyilkosság vádja is felmerül. Több multinacionális vállalat esetében bebizonyosodott, hogy gyermekeket, vagy nőket foglalkoztatnak napi 12-16 órában, hétvégén, embertelen, rabszolgasorsot idéző körülmények között.

A nemzetek feletti vállalatok a globalizáció nyújtotta lehetőségeket kihasználva előszeretettel helyezik át termelésüket olyan országokba, ahol alacsonyabb szintű környezetvédelmi, munkajogi szabályozások vannak, sőt, ha egyes országok ilyen jellegű intézkedéseket kívánnak hozni, gyakran zsarolják a kormányokat, hogy amennyiben a termelési feltételek számukra kedvezőtlenül alakulni, kiviszik termelésüket az országból.

2001 februárjában a Nestlé büki állateledelt gyártó üzemének használatbavételi engedélyét a Vas Megyei Közigazgatási Hivatal visszavonta, mert az nem rendelkezett a megfelelő környezetvédelmi engedéllyel. A Nestlé svájci központja azzal fenyegetőzött, hogy kivonulnak Magyarországról.

A gyengébb környezeti szabályozás kihasználásának szomorú következményeit tapasztalhattuk egy évvel ezelőtt, amikor a romániai Nagybánya mellett az ausztrál-román vegyes vállalat, az Aurul aranybányájának zagytárolójából több mint 100 ezer köbméter ciántartalmú szennyvíz szabadult ki, elszennyezve a Szamost, a Tiszát, valamint a Dunát, hatalmas pusztítást, jelentős ökológiai, gazdasági és társadalmi károkat okozva.

A nemzetekfeletti cégek gyakran kiharcolják, hogy a kormányoktól adókedvezményeket kapjanak. Így a befektetések következtében hatalmas nyereségre tesznek szert, amelyet aztán az esetek többségében egy külföldi adóparadicsomba menekítenek ki. A világ 200 legnagyobb vállalata között szereplő 82 cég közül 44 az Egyesült Államokban általános 35%-nál kevesebb adót fizetett 1996 és 1998 között. Hét cég pedig negatív adót fizetett, vagyis több kedvezményt, támogatást kaptak, mint amennyi adót kellett fizetniük. Ezen cégek között szerepel a Texaco, Chevron, PepsiCo, Enron, Worldcom, McKesson és a világ legnagyobb vállalata, a General Motors.

2.3.2 A nemzetek feletti vállalatok érdekszövetségei, agytrösztök, a média

Egy gazdaságpolitika végrehajtása nem lehetséges pusztán az érdekek meztelen kimutatásával, valamilyen ideológia is kell, amely azt „eladja” a társadalomnak. Ezeknek az ideológiáknak a kidolgozására szolgálnak a különböző agytrösztök. A szélesebb közvéleményre a legnagyobb hatást talán a chicagói egyetem professzorának, Milton Friedmannak *A szabad választás* című könyve gyakorolta, amely a szabad piacok és a szabad vállalkozás dicshimnusa.

A neoliberális ideológia 70-es évekbeli uralomra jutásában igen nagy szerepet játszottak az olyan egyetemek és intézmények, mint a Heritage Foundation, Cato Institute, Hoover Center, amelyeket az üzleti világ bő kézzel finanszírozott, és amelyeknek kutatói tele is írták a szak- és napilapokat a jóléti állam eszméjét és eredményeit támadó és a neoliberális eszméket dicsőítő cikkekkel és tanulmányokkal.

Az agytrösztök által előkészített talajra pedig benyomulnak a nemzetek feletti vállalatok érdekszervezetei, a különféle nyomásgyakorló csoportok. Ilyen nyomásgyakorló csoport például a European Round Table of Industrialists (Gyáriparosok Európai Kerekasztala), a Transatlantic Business Dialogue (Transzatlanti Üzleti Párbeszéd) vagy az International Chamber of Commerce (Nemzetközi Kereskedelmi Kamara). Ezek a testületek a transznacionális vállalatok

vezetőit tömörítik, és gyakorlatilag ők azok, aki meghatározzák, hogy a WTO, a Világbank vagy a Valutaalap milyen kérdésekkel foglalkozzon, és milyen megegyezést igyekezzen elérni. E testületek tagjait természetesen nem azok választják, akik életét döntéseikkel befolyásolják.

A Nemzetközi kereskedelmi Kamara (ICC)

A Nemzetközi Kereskedelmi Kamara (másik nevén Üzleti Világszervezet) a kereskedelem és a befektetések elősegítésére jött létre. 7000 tagja van, köztük a világ legnagyobb vállalatai.

A Nemzetközi Kereskedelmi Kamara a multinacionális vállalatok egyik leghatékonyabb szervezete, amely a gazdasági, pénzügyi és kereskedelmi globalizáció, az állampolgárok érdekeit védő törvényi szabályozások gyengítése érdekében dolgozik. Az ICC volt a MAI egyik legfőbb támogatója.

Európai Kerekasztal (ERT)

Európai Kerekasztalt 1983-ban alakították, jelenleg Európa 48 vállalati vezetője tagja e szervezetnek (többek között az Aventis, Bayer, BPAmoco, DaimlerChrisler, Ericsson, FIAT, Nestlé, Renault, Siemens stb.). Az ERT az Európai Unióban működő legjelentősebb lobbiszervezet; különleges bejárásuk van az európai politikát meghatározó bizottságokhoz, vezetőkhez - sőt sokszor a EU vezetők keresik meg az ERT tagjait. Az Európai Unió legjelentősebb politikai terveit eredetileg az ERT tagjai vetették fel. Az Európai Egységokmány alapjául szolgáló Fehér Könyvben szinte kivétel nélkül az ERT által 1995-ben javasolt az egységes európai piacot szorgalmazó tervek köszönnek vissza. A már korábban említett Transz-európai Hálózat is az ERT kezdeményezése volt. Az ERT emellett támogatta a GATT uruguayi fordulóját és a WTO seattle-i és katari tárgyalásait.

A média

A globalizáció előretörésében jelentős szerepe van a média támogatásának. Az írott és elektronikus sajtóban a globalizáció olyan történelmi törvényszerűségként jelenik meg, amelyet nem lehet megkerülni, nincs is más alternatíva.

A média többsége egyöntetűen elítélően nyilatkozik a globalizáció ellenes mozgalmakról. A The Economist például a seattle-i tüntetőket, akiknek jó részét az amerikai szakszervezeti szövetség, az AFL-CIO tagjai adták, nemes egyszerűséggel csürhének nevezi, de ugyanilyen hangnemben írt a tüntetőkről a Time, a Newsweek, a Business Week és az International Herald Tribune is. A hasonlóságon persze nem csodálkozunk, ha tudjuk, hogy e lapok vezetői közül számosan a Council on Foreign Relations tagjai, továbbá hogy valamennyi lap egy stratégiai szövetség, a World Press Group tagja. A világmédia néhány nagy, a globalizációnak már a pusztja helyzete miatt is elkötelezett érdekcsoport kezében van.

3. Globalizáció és környezet

Az előzőekben már számos helyen szóba kerültek a globalizációhoz kötődő környezeti problémák. Itt most csak a leglényegesebbeket szeretnénk felsorolni.

A globalizációval kapcsolatos egyik legfontosabb probléma, hogy mindenütt a gazdaság dominál. A jelenlegi neoliberais gazdaságpolitikában szinte vallásos tételnek számít a gazdasági növekedés követelménye viszont ellentétben áll az alapvető fizikai törvényszerűségekkel. Egy olyan, lényegében zárt rendszerben, mint amilyen bolygónk, nem lehetséges a végtelenségig tartó növekedés. Ez egyrészt az erőforrások szűkössége, másrészt a szennyezések befogadóképességének korlátos volta miatt is lehetetlen.

Egy másik fontos probléma, hogy az egész világon uralkodóvá vált életforma, életstílus kulcskérdése a fogyasztás. A reklámok, de szinte minden, ami körülvesz bennünket, arra sarkall, hogy fogyasszunk, minél többet fogyasszunk. Ugyanakkor azoknak a termékeknek a megtermelése, amit elfogyasztunk, az erőforrások túlhasználatához, újabb természetes és természetközeli élőhelyek elfoglalásához, tönkretételéhez vezet. Emellett a fogyasztás következtében hatalmas mennyiségű hulladékot termelünk. Tehát:

értékrend → fogyasztás → erőforrások túlhasználata, élőhelyek elfoglalása, tönkretétele
→ hulladék
→ termelés → szennyezés

A globalizáció következtében felgyorsult élettempó miatt egyre kevesebb ideje jut az embereknek arra, hogy nyugodtan leüljenek főzni, otthon vacsorázni, az elhasznált holmikat megjavítani. Ennek az élettempónak a következménye a fogyasztás további felgyorsulása.

Egyszerű a képlet:

sebesség → felgyorsult élet → még több fogyasztás → szennyezés...

A világkereskedelem, amelynek szabadsága manapság szintén alapvető tétel, az áruk több ezer, sokszor több tízezer kilométeres szállításával jár. A szállítás pedig levegőszennyezést von maga után, s a levegőbe kerülő szén-dioxid révén jelentős mértékben hozzájárul az éghajlatváltozáshoz is. A szállításhoz szükséges utak jelentős darabot haragnak ki a természetből, de a járművek működtetéséhez is nagy mennyiségű erőforrásra van szükség, és a nyersanyagok kitermelése ismételt komoly környezetszennyezést, élőhelyek tönkretételét vonja maga után.

közlekedés fejlődése → globális kereskedelem → szennyezés, erőforrások túlhasználata, élőhelyek elfoglalása, tönkretétele, hulladék

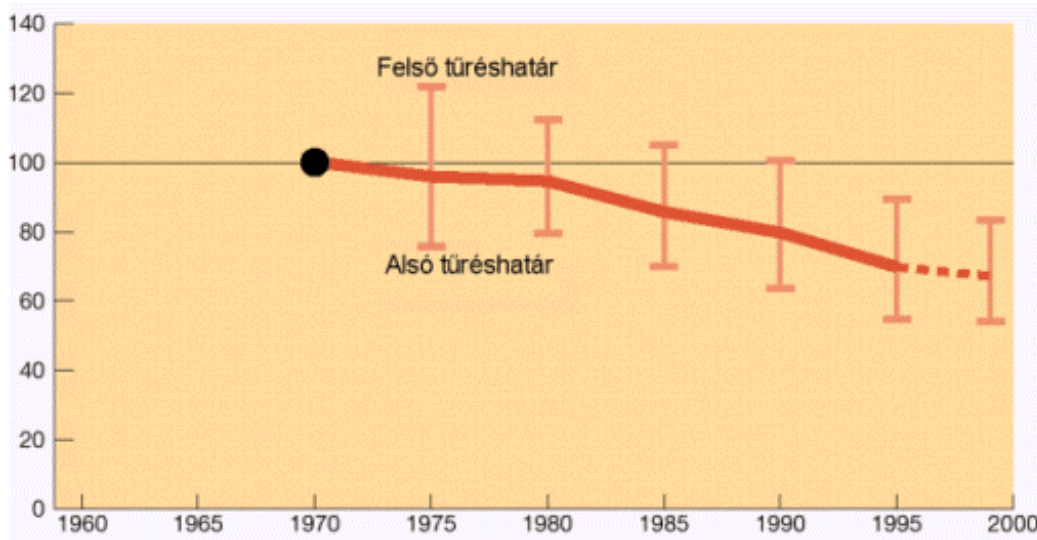
Ökológiai lábnyom

Minden egyes ember és társadalom elfoglal bizonyos teret bolygónk felszínéből azáltal, hogy szükségleteink kielégítéséhez felhasznált javaink megtermelése, valamint a kibocsátott hulladékok bizonyos teret igényelnek. Ennek a térnek a nagyságát méri az ökológiai lábnyom (vagy ökológiai lábnyom).

Bolygónk felszínéből nem csak akkora teret foglalunk el, ahol életünket bonyolítjuk, hanem annál jóval nagyobb. Egy település lakossága igénybe veszi azt a teret, ahonnan erőforrásai származnak, s azt is, amely ahhoz szükséges, hogy hulladékait elhelyezze. Az ökológiai lábnyom a különböző erőforrásokhoz köthető területekből adódik össze. Ideszámítjuk a házak, utak, infrastruktúra formájában ténylegesen felhasznált területet; az élelmiszereink előállításához szükséges területnagyságot és azt a területet is, amely ahhoz szükséges, hogy fával lássuk el magunkat. Az energia területe pedig az a földterület, amely ahhoz szükséges, hogy elnyelje azt a szén-dioxid mennyiséget, amelyet a fosszilis energiahordozók elégetésével juttatunk a légkörbe.

Az ökológiai lábnyom egy-egy ország vagy régió életmódjának a környezetre gyakorolt hatását számszerűsíti, megmutatva, hogy az ott lakókat mekkora terület képes eltartani.

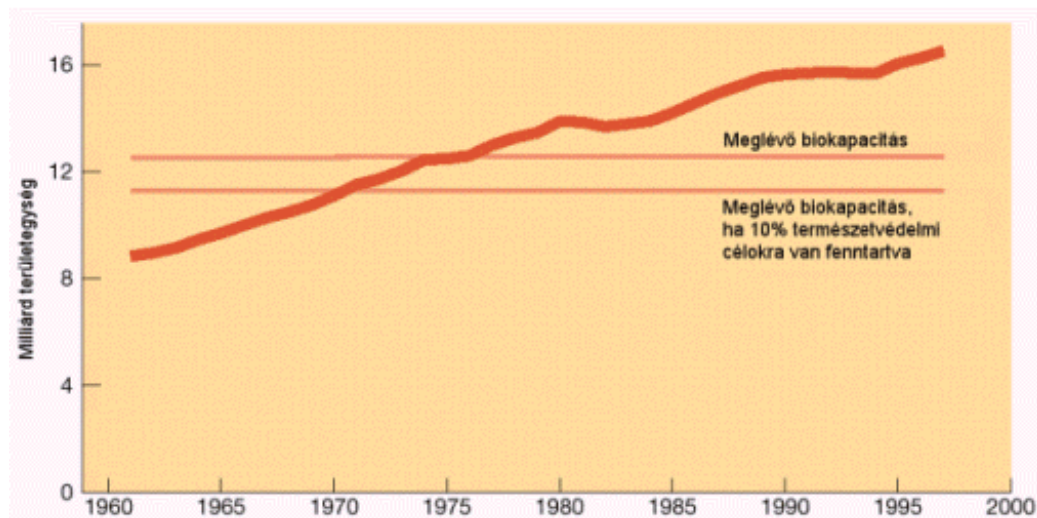
Az egyre fokozódó emberi tevékenység hatására a földi természetes ökoszisztémák állapotában 33%-os romlás állt be az elmúlt harminc év során (ld. 1. ábra). Ugyanebben az időszakban az emberi tevékenység Földünkre gyakorolt hatása (az ún. ökológiai lábnyomat - ld. 2. ábra) 50%-kal növekedett, és már túlléptük azt a határt, amelyet a bioszféra még el tud viselni olyan módon, hogy képes megfelelően regenerálódni.

1. ábra: Az élő bolygó index 1970-1999.

Az ábra világosan mutatja, hogy a földi természetes ökoszisztémák állapota több mint 33%-kal romlott az elmúlt harminc év során (forrás: WWF, 2000)

Talán ez a két adat is megfelelően mutatja, hogy nem terhelhetjük tovább büntetlenül környezetünket. Amennyiben figyelembe vesszük még azt is, hogy a fejlett országok ökológiai lábnyomata sokszorososan meghaladja a fejlődő országokét, még világosabbá válik, hogy jelen életmódunkat nem folytathatjuk tovább. Főleg, hogy ugyanezt az életmódot adjuk követendő példaként a Föld minden lakója számára. Az pedig könnyen belátható, hogy ha a jelenleg is folyamatosan növekvő népességű bolygónk minden lakója áttérne arra az életmódra, amely a fejlett országokra jellemző, abba a Föld kétségtelenül belerokkanna.

2. ábra: A világ ökológiai lábnyomatának alakulása 1961 és 1997 között (forrás: WWF, 2000)

Éghajlatváltozás

Amikor a globalizációról beszélünk, nem kerülhetjük meg az éghajlatváltozás kérdését, hiszen ez minden kétséget kizáróan globális probléma. Az éghajlatváltozás elsősorban a légkörbe juttatott úgynevezett üvegházgázoknak (elsősorban a szén-dioxidnak). Újabb elemzések szerint az évszázad végére a földi átlaghőmérséklet akár 5-6 fokot is emelkedhet. Emellett a szélsőséges időjárási viszonyok gyakorisága is megnövekedhet (áradások, viharok). A felmelegedés következtében a világóceán szintje megemelkedik, és elborítja az alacsonyan fekvő partmenti területeket, több százmillió ember otthonát. Más sűrűn lakott területeken állandósulni fog az aszály, ami az édesvízbázisok túlhasználásával és elszennyeződésével együtt a világ egyes térségeiben már jelenleg is komoly problémákat okoz, nemcsak az ivóvíz, hanem az élelmiszer ellátásban is, amelynek 40%-a (világviszonylatban) öntözött földekről származik.

Az éghajlatváltozásért leginkább felelős cégek, a gazdasági globalizáció legfőbb haszonélvezői. A világ leggazdagabb cégei között a járműipar, az olajipar és a kereskedelem legnagyobb szereplői vannak az élen. És bár az éghajlatváltozás ténye egyre inkább nyilvánvaló, mégis mindent elkövetnek azért, hogy ne kelljen korlátozniuk szén-dioxid kibocsátásukat. A kiotói klímátárgyalásokon minden trükköt bevetettek, hogy különféle kiskapukon (pl. kibocsátás-kereskedelem) keresztül megmaradjon a lehetőségük arra, hogy tovább fűtsék a légkört. Ezeknek a cégeknek jelentős befolyásuk van az Egyesült Államok tárgyalódelegációjára, s ezek után nem csoda, hogy a 2000 novemberében lezajlott hágai klímátárgyalások kudarcba fulladtak.

Az éghajlatváltozás következményei közül néhány, amely kevésbé szerepel a köztudatban:

Környezeti menekültek

- *elsősorban az éghajlatváltozás következtében 2050-re kb. 150 millió környezeti menekült várható*
- *jelenleg mintegy 25 millió környezeti menekült van árvizek, szárazságok, a tengerszint-emelkedés miatt. Számuk nagyjából ugyanannyi, mint a politikai menekülteké*
- *10 év alatt számuk várhatóan megduplázódik*
- *várhatóan további környezeti nyomást fognak okozni maguk a menekültek is*
- *érintetlen, természeti értékekben (biodiverzitás) gazdag területek veszélyeztetése*
- *járványok (malária)*
- *etnikai konfliktusok stb.*

4. Mit kellene tenni? - lokalizáció globálisan

Az alternatíva, amely a gazdasági globalizációval szemben ajánlható, a legrövidebben úgy fogalmazható meg, hogy „lokalizáció globálisan”, vagyis a döntések visszahelyezése helyi szintekre.

A lokalizáció alapvetően a hatalomelosztás megváltoztatását, a döntési jogkörök áthelyezését jelenti a nem választott transznacionális vállalatoktól, nemzetközi szervezetektől a demokratikusan választott helyi közösségekhez. A „lokális” vagy „helyi” jelző konkrét kérdésektől függően jelentheti a nemzetállamot, a nemzetállam valamely részét, vagy földrajzilag összekapcsolódó nemzetállamok régióját. A lokalizáció kiindulópontja, hogy az emberi szükségletek túlnyomó része helyileg gazdaságosan kielégíthető. Vagyis minden árut a felhasználási helyhez minél közelebb kellene megtermelni (és hasonlóan, a hulladékok ártalmatlanításáról is helyben kellene gondoskodni). Így a rendkívül környezetszennyező, távolsági kereskedelem olyan árukra korlátozódna, amelyekre ugyan feltétlenül szükség van, de helyben nem termelhetők meg, illetve előállításuk túl nagy környezeti vagy egyéb károkat okozna. A helyi közösségek rendszerint közvetlen tapasztalatokkal rendelkeznek a helyi forrásokról, és megőrzésükben is jobban érdekelték, mint a távolabb élők, így minden bizonnyal jobban is sáfárkodnának velük.

A lokalizáció korántsem jelenti a globális szint teljes kiiktatását. Ehelyett az ún. szubszidiaritási elv megvalósulása volna kívánatos: a lehető legtöbb döntést helyi szinten kell meghozni, és csak azokat szabad magasabb szintekre vinni, amelyeket feltétlenül szükséges. Ily módon léteznének ugyan globális szervezetek, de - szöges ellentétben a mai helyzettel - hatalmuk roppant korlátozott volna, és működésüket az alacsonyabb szintekről folyamatosan ellenőrizni lehetne. Továbbá a lokalizáció feltételeinek biztosításához globális, de a maiaktól lényegesen eltérő gazdasági játékszabályok létrehozására van szükség. Mindemellett elengedhetetlen a helyi közösségek globális szintű hálózatos együttműködése, valamint tudás- és információcseréje többek között a globális problémák (például az éghajlatváltozás) kivédése érdekében.

A lokalizáció tehát többet jelent a mai folyamatok apró kiigazításánál: jelentős irányváltást, egy olyan új gazdaságszerveződési módot takar, amelyben a társadalmi és ökológiai szempontok fontosabbak a piaci terjeszkedésnél és a profitnál.

Amíg ez meg nem valósul addig is sokféle teendő, cselekvési lehetőség van:

Nemzetközi szint, társadalmi szint:

- adósság-elengedés

A súlyosan eladósodott országok, szegény országok adósságainak feltétel nélküli és teljes elengedése. Jelenleg az IMF csak részleges és szerkezet-átalakításhoz (tehát a gazdaság liberalizálásához) kötött adósság-elengedésbe ment bele (mindössze az adósságok 8,3%-át, 17 milliárd dollárt), ami semmiféleképpen nem elegendő, a feltételek miatt pedig hátrányos ezekre az országokra nézve.

- Világbank, Valutaalap, WTO szerepének jelentős csökkentése, az átláthatóság, nyilvánosság biztosítása, Tobin-féle adó

A Valutaalap tartózkodjon szerkezet-átalakítási hitelek és más hosszú távú kölcsönök nyújtásától. Az IMF ismét eredeti küldetésére összpontosítson: a gazdasági felügyeletre és az akut fizetésimérleg-problémákkal küszködő országoknak való rövid távú hitelezésre.

Szüntesse be a Valutaalap a Súlyosan Eladósodott Szegény Országok Kezdeményezést (HIPC), és törekedjen az adósságok elengedésére. Az adósság elengedését pozitív nettó tőkéjéből és vagyonából (így nagy aranykészleteiből) finanszírozza az IMF.

A spekulatív célú, rövidtávú nemzetközi pénzmozgások megfékezésére szükséges lenne bevezetni az úgynevezett Tobin-féle adót. A nemzetközi pénzügyi tranzakciók megadóztatására irányuló javaslatot James Tobin Nobel-díjas amerikai közgazdász dolgozta ki még 1972-ben. A Tobin-féle adó a pénzpiacot annak megbénítása nélkül korlátozná, és megelőző szerepet játszhatna annak révén, hogy bizonyos spekulációs műveletek profitját korlátozná, ezáltal destabilizáló hatásukat megakadályozná. A javaslatokban általában csekély mértékű (0,1% és 0,5% közötti) adó szerepel. Egyes tanulmányok szerint a Tobin-féle adó, még 0,1%-nál alacsonyabb szinten való megállapítása esetén is évente több mint 100 milliárd dollár hozadékkal járna, és ezt közhasznú célokra lehetne fordítani.

- A Világbank és az IMF olaj, gáz és bányászati programjainak leállítása.
- A nemzetközi környezetvédelmi egyezmények előnyben részesítése a kereskedelmi egyezmények helyett.
- A WTO hatalmának jelentős csökkentése szükséges. Nem szabad újabb „Fordulót” tető alá hozni újabb egyezmények tárgyalása céljából. A korábbi egyezmények újratárgyalása szükséges.
- Nemzetközi, monopólium-ellenes szabályozás szükséges, a további vállalat-összevonások megakadályozására.
- Nemzetközi tröszt-ellenes szabályozás.
- Helyi kezdeményezések: hitelegyletek, kaláka körök (LETS), lakásszövetkezetek, közösség által támogatott mezőgazdaság bátorítása.
- Etikus vállalkozások népszerűsítése, elterjesztése.
- A politikai választásokat demokratikusakká kell tenni, véget vetni annak, hogy a politikai pártokat és a választási kampányokat az üzleti szféra finanszírozza.

Egyéni szint

Egyéni szinten sokat tehetünk, életmódunk megváltoztatásával.

Környezettudatos fogyasztói magatartásra, a fogyasztás visszafogására van szükség. Ne vásároljunk felesleges, egyszerhasználatos, agyoncsomagolt termékeket. Válasszunk tartós, hosszú élettartamú termékeket. Üdítőitalt visszaváltható üvegben vásároljunk. Részesítsük előnyben a helyi termékeket, a külföldön, több tízezer kilométernyi távolságban gyártott árucikkkel szemben. Vásároljunk hazai termékeket!

Érdemes figyelembe venni, hogy az adott termék rendelkezik-e valamilyen környezetbarát tanúsítvánnyal. Itt azonban vigyázni kell, mert sok vállalat használ „saját” öko jelzéseket a fogyasztók megtévesztésére. Hazánkban az egyetlen hivatalos ökobélyeg a Környezetbarát Termék Kht. által kibocsátott „Cédrus” jelzés. Élelmiszer esetén pedig a Biokontroll Kht. ad ki tanúsítványt az organikus (bio) termékekről.

Vásárlási szokásaink mellett egy kis odafigyeléssel csökkenthetjük energiafogyasztásunkat is szigetelők beépítésével, energiatakarékos berendezések használatával. Vízmelegítésre használhatunk napkollektort. Emellett más megújuló energiaforrás (nap, szél, geotermikus energia) használatával is megpróbálkozhatunk. Ha mindezek mellett az autó helyett a gyalogos,

kerékpáros vagy a tömegközlekedést választjuk, máris sokat tettünk azért, hogy csökkentsük szén-dioxid-kibocsátásunkat, s hozzájárulásunkat az éghajlatváltozáshoz.

Vegyünk részt helyi, alternatív gazdasági kezdeményezésekben! Ma már egyre nagyobb számban működnek hazánkban *kaláka körök* (LETS, talentum kör, cserekör, K.Ö.R. néven is ismert ez a rendszer). A kezdeményezés lényege, hogy egy-egy helyi közösség tagjai felajánlják egymásnak szolgálataikat, felesleges tárgyaikat stb. és az igénybevett szolgáltatások után a közösség által elfogadott „pénzegységben” fizetnek egymásnak. A rendszer előnye, hogy a kaláka körökben sokszor olyan képesség is hasznosul, amelyet a hagyományos pénzen alapuló piac nem értékel, emellett a kaláka köröknek nagyon erős közösségteremtő erejük is van, lévén a rendszer alapelveiből és méretéből következően is sokkal személyesebb.

Egy másik figyelemreméltó helyi kezdeményezés a közösség által támogatott gazdálkodás (ittthon zöld láda rendszer néven is ismert). A kezdeményezés közvetlen kapcsolatot biztosít a termelő és a fogyasztó között. E rendszerben a vásárlók egy évre előre leszerződnek a termelővel, és egy közösségi elosztó központban minden héten hozzájutnak egy-egy láda zöldséghez. E megoldással a családok egészséges, a szezonnak megfelelő biozöldséggel való ellátása biztosított, és a termelő is biztos lehet benne, hogy el tudja adni a megtermelt zöldséget. Sok helyen a zöld láda rendszer tagjai időnként a mezei munkában is besegítenek, tovább mélyítve a közösségi kapcsolatokat. Hazánkban elsősorban a gödöllői Nyitott Kert Alapítvány próbálja terjeszteni a rendszert. Gödöllő mellett már Budapesten is van elosztó központ.

Az egyéni életmód alakítása mellett hasznos lehet a részvétel olyan társadalmi szervezetek munkájában, amelyek a globalizáció ellen lépnek fel. Közösen, helyi, országos és nemzeti összefogással olyan területeken is hatást érhetünk el, amelyre egyénileg nincs lehetőségünk.

5. Irodalomjegyzék

Andor László: PÉNZ BESZÉL - a nemzetközi monetáris és finanszírozási rendszer politikai alapjai; Aula Kiadó kft., Budapest, 1998

Árva László - Diczházi Bertalan: GLOBALIZÁCIÓ és külföldi működő tőkeberuházások Magyarországon; Kairosz Kiadó / Növekedéskutató, 1998

Balanyá, Belén [et al.]: Europe Inc.; Corporate Europe Observatory, Pluto Press, London, 2000.

Csáth Magdolna - Feiler József - Pató Zsuzsanna: Akik eladnák a világot - A Multilaterális Befektetési Megállapodás (MAI) és következményei; Egyetemes Létezés Természetvédelmi Egyesület, Budapest, 1998., www.etk.hu/fidusz/mai.htm

Dauncey, Guy: Összeomlás után - A szivárványgazdaság kialakulása; Göncöl Kiadó, Budapest, 2001.

ECA-Watch: Export Credit Agencies Explained;
http://www.eca-watch.org/ECAs_Explained_Rev.htm

Európai Bizottság Magyarországi Delegációja: Az európai integráció rövid története;
http://www.eudelegation.hu/eu/euint_tortenete.html

Fidrich Róbert: Kaláka körök (LETS); <http://www.etk.hu/talentum/kalaka.htm>

Floodwallstreet.org: Three Gorges Dam: Impacts; <http://floodwallstreet.org/impact/index.html>

Friends of the Earth, EWNI: The Citizens' Guide to Trade, Environment and Sustainability; London, 2001., www.foei.org

Frisch, Dieter: Export Credit Insurance and the Fight Against International Corruption; Transparency International, Brussels, 1999.; <http://www.eca-watch.org/tiworkingpaper.html>

Hans-Peter Martin - Harald Schumann: A globalizáció csapdája; Perfekt kiadó, Budapest, 1998.

Hellyer, Paul: A globális pénzügyi válság túlélése; Altern-csoport és Gondola Kiadó, Budapest, 1999.; Ismertető: <http://korny10.bke.hu/altern/hellyer.html>

Heyes, Matthew: Nyitott kert; Cédrus 2001. március;
<http://websomi.sominfo.hu/cedrus/2001/01/foldon.html#elol>

Korten, David C.: Tőkés társaságok világuralma; Kapu kiadó, Budapest, 1996.

Lányi András: A jövőt végképp eltörölni... (előadás), Budapest, 2001.

Malbasic-Feiler: Heavy Footprint - The World Bank group and Environment in Europe and Central Asia; CEE Bankwatch Network, Budapest 2000, <http://www.bankwatch.org>

Montanye, Dawn - Welch, Carol: The IMF: Selling the Environment Short; Friends of the Earth US, Washington, 2000; <http://www.foe.org/imf/>

Greenpeace Magazin: Szolgálhatja a kereskedelem a környezetvédelmet?; Lélegzet, 2000. január-február, 16. o.; www.lelegzet.hu

Gyulai Iván: A fenntartható fejlődés; Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány, Miskolc, 1999.

Keeling, William: Abhorrent Siblings; Financial Times, September 22, 1999;
<http://www.eca-watch.org/ftsiblings.html>

Lóránt Károly: Amiről Ricardo nem így álmodott; Népszabadság, 2000. dec. 23.

Mander, Jerry - Goldsmith, Edward: The Case against the Global Economy; Sierra Club Books, 1996

Márkus Péter: Tézisek a globalizációról, Baloldali Alternatíva Egyesülés, Budapest, 2000.)

Martin Khor: Mi a Mai?; GAIA Sajtószemle, 327. szám, 1998. április 24., 3991.o.,
<http://foek.hu/gaia/>

Meadows, Donella: Miért nem szeretik a zöldek a WTO-t?; Lélegzet, 2000, január-február, 17. o.; www.lelegzet.hu

Megaport.hu: Az Európai Unió története és egyéb hasznos tudnivalók;
<http://www.mozaik.info.hu/mozaweb/eunio/MStart3.htm>

Móra Vera - György Lajos: ETK-s „nem” az EU-csatlakozásra; EU Integráció Hírlevél, 2000. szeptember; www.etk.hu, www.mtvsh.hu/eu/0009/0009a.htm

Nyberg, Mikael: The Green Capitalists - A report about large corporations and the environment; Friends of the Earth Sweden, 1998

OECD: OFFICIAL EXPORT CREDIT AGENCIES OF OECD MEMBER COUNTRIES,
<http://www1.oecd.org/ech/act/xcred/ecas.htm>

Paster, Adolf: A pénzsindróma

Pató Zsuzsanna, szerk.: Az Európai Unió és a környezetvédelem; MTVSZ, 1999.;
<http://www.mtvsh.hu/eu/eukorny/>

Sarah Anderson - John Cavanagh: The Rise of Corporate Power; Institute of Policy Studies, Washington, 2000; http://www.ips-dc.org/downloads/Top_200.pdf

Siklaky István: A fennmaradás társadalmi programja; Éliás Kiadó, Budapest, 2000.

John Madeley: Trade and hunger - an overview of case studies on the impact of trade liberalisation on food security; Forum Syd, Stockholm, 2000; <http://www.forumsyd.se>

Takács-Sánta András - Fidrich Róbert - Pataki György: Magyarázzuk a lokalizációt; Népszabadság, 2001. február 14.; www.pointernet.org/ujsgok/NSZ0115.html

WWF: The Living Planet Report 2000; World Wildlife Fund For Nature; <http://www.panda.org>

Globalising Poverty - The World Bank, IMF and WTO - their policies exposed (The Ecologist Report, September 2000)

Rendszeresen találhatóak globalizációhoz kötődő hírek, írások az alábbi kiadványokban:

Környezet és Globalizáció honlap: www.zpok.hu/globalizacio/
GAIA Sajtószemle, <http://foek.hu/gaia> (megjelenik háromhetente)
KOVÁSZ, <http://korny10.bke.hu/kovasz/>
Bankfigyelő Hálózat Hírlevél, <http://www.etk.hu/bankfigyelo>